

стьоб”); ця знушально-цинічна насмішка приховується під демонстративно вдаваною маскою серйозності (насмішка суб’єктивно-оцінна, переважно інтелектуальна) та має подвійний сенс: перекодує, камуфлює явище і так або ж підкреслює неадекватність загальноприйнятого ставлення до цього явища, або увиразнює вторинність пародійованого матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови. – К., 2004. – 1428 с.
2. *Гундорова Т.* Кітч і Література. Травестії. – К., 2008. – 284 с.
3. *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка. – М., 1980. – Т. 4. – 683 с.
4. *Дереш Л.* Культ: Роман. – Львів, 2006. – 208 с.
5. *Дубин Б.* Кружковый стеб и массовые коммуникации: к социологии культурного перехода // Слово – письмо – литература: Очерки по социологии современной культуры. – М., 2001. – С. 163–174.
6. *Жадан С.* Переваги окупаційного режиму // Режим доступу: <http://poetry.uazone.net/default/pages.php?place=zhadan&page=zhadan08>
7. *Жолдак Б.* Стьоб-сторі, або повний капець // Режим доступу: <http://artvertep.dp.ua/authors/439/article/4513.html>
8. *Ильин И.* Постмодернизм: Словарь терминов. – М., 2001. – 384 с.
9. *Іздрік Ю.* Аберже метрополітену (Львівське Метро. – № 3. – 2000) // Режим доступу: http://www.dosug.mk.ua/lit_portal.php?action=read&wid=23&cid=14
10. *Кім Василь.* Стьоб // Режим доступу: http://www.fact.kiev.ua/articles/article_38
11. *Сергій Жадан* “Марадона” // Режим доступу: http://www.the-persons.com.ua/print_v/cenitel/3590/
12. *Смирнов И.* Время колокольчиков. Жизнь и смерть русского рока. – М., 1994. – 266 с.
13. *Ставицька Л.* Український жаргон: Словник. – К., 2005. – 496 с.
14. *Подерв’янський Лесь.* Павлік Морозов (м’як). – Харків, 2005. – 127 с.
15. *Позаяк Юрко.* “Якщо птаха тримати в неволі...” // *Українське слово.* – Кн. 4. – К., 2001. – 800 с.
16. *Щезняк Орест.* Стьоб-1 // Режим доступу: <http://www.proza.com.ua/enc/index.php?sym=%D1&p=2>

Олеся Мудрак

ІНТИМНА, ЛЮБОВНА ТА ЕРОТИЧНА ЛІРИКА: ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПОНЯТЬ

Стаття присвячена диференціації жанрових різновидів лірики як родової категорії – інтимної, любовної, еротичної лірики – з метою усунення їх смислового ототожнення та з’ясування іманентного значення еротичної лірики, усвідомлення її як повноцінного явища літератури.

Ключові слова: лірика, жанровий різновид, інтимна лірика, любовна лірика, еротична лірика.

Olesia Mudrak. Intimate, love, and erotic poetry: An attempt at differentiation of notions

The article is dedicated to the discrimination of genre types of poetry, i.e., of intimate, love, and erotic lyrics. Such discrimination should preclude their incorrect identification and allow for finding out the immanent meaning of erotic poetry as well as for its recognition as a literary phenomenon in its own right.

Key words: poetry, genre type, intimate poetry, love poetry, erotic poetry.

Літературознавці зазвичай наголошують на тому, що в ліриці “поет розкриває свою душу”, погляди, характер, зумовлені “переживанням, станом душі” [3, 135]. І тільки. Про рефлексії тіла, про його форми, тілесність майже ніхто не згадує, бо ці поняття табуовані, акцентовані хіба що у блазонах, адаптованих для віршового “оспівування” краси жіночого, іноді чоловічого тіла, рідше – душі й розуму, як, наприклад, у вірші “Твої очі” В. Сосюри (“Ні з морем, що вічно синіє / й горить у просторах ясних / ні з небом далеким, Маріє, / очей не зрівняти твоїх”). У наукових працях при аналізі ліричних творів констатують лише їх “підвищену емоційність” [10, 198], яка засвідчується емоційно-експресивною стилістикою, але не зводиться лише до неї, тому що має ознаки медитативності,

філософічності, інтелектуального пафосу тощо, адже “лірика – це не тільки вихлюп почуттів із метою їх пізнання, а й обов’язково повідомлення”, що “має на меті залучити когось до почувань автора” [5, 15]. Еротичні ознаки при цьому оминаються.

Фігуру замовчування застосовують і тоді, коли лірику трактують як мистецтво “значне, високе, прекрасне (іноді в суперечливому, іронічному переломленні)”, як “своєрідну експозицію ідеалів і життєвих цінностей людини” й водночас “антицінностей – у гротеску, у звинуваченні, у сатирі” [1, 8]. Після такого тлумачення лірики Л. Гінзбург зазначає, що “шлях ліричної поезії” пролягає не тут [1, 8], але не роз’яснює, у чому річ. На жаль, еротичній ліриці у світлі такого розуміння сутності лірики місця не знайшлося, бо, за традиційним, “цнотливим” уявленням, вона ніби не в’яжеться з естетичними категоріями прекрасного й піднесеного, хоча це ще треба довести. Еротична лірика опинилася у двозначній аксіологічній ситуації: будучи напіввизнаною, вона знову і знову за мовчазною згодою дослідників потрапляє до “антицінностей”, до “низьких” естетичних категорій потворного й огидного. Очевидно, “шлях ліричної поезії” буде повновартісним, коли враховуватимуться всі її жанрово-стильові аспекти без упередженого ставлення до кожного з них.

Для з’ясування сутності еротичної лірики варто застосувати апофатичний прийом (за О. Лосевим, який визначав істотні властивості символу й міфу), відсікаючи непритаманні їй ознаки при зіставленні з іншими типами лірики. Еротичні твори не порушують соціальну або національну проблематику, не переобтяжують себе публіцистичною риторикою, як громадянська лірика, не повчають, як дидактична, не схильні до рефлексивного споглядання природи, як пейзажна, не заглиблені в онтологічно-екзистенційні концепти й універсалії, як філософська, не зосереджені на осмисленні людської долі у всесвіті, як медитативна, не причетні до трактування історичного процесу поза його тривалістю, детермінованістю, у спонтанних спалахах героїки, як історіософська, до апеляції до Бога, як релігійна, до висвітлення колізій людської душі, як психологічна. Водночас еротична лірика не відмежована від них, часто використовує їхні виражально-зображальні елементи, виявляє здатність розгортати власні ліричні сюжети в соціальних, національних, пейзажних, філософських тощо контекстах, формувати синтетичні жанри, наприклад, лірику еротично-психологічну, еротично-пейзажну, еротично-медитативну тощо. Можливі й інші жанрові сполуки, якщо взяти до уваги запропоновану І. Качуровським диференціацію лірики на такі різновиди, як мариністична, екзотична, екологічна, рустикальна, хуторна, кладовищенська, урбаністична, в’язнична, ностальгійна, трудова, ситуаційна, геронтологічна, транспозитивна, лірика спогадів, мадригал та ін. [2, 230-297].

Варто зважати й на умовність такого поділу, в основу якого покладено переважно тематичний принцип, що викликає нарікання літературознавців щодо недостатньої точності класифікації [8, 72], тому “літературу не слід уявляти як певну площу, розмежовану парканами на ділянки, що мають назви жанрів, на території яких знаходяться ті чи ті вірші”; усе ж таки лірика – це безліч поезій, наділених певними естетичними рисами в різних градаціях, нерівномірно, хоча існують вірші з відносно чистими зразками ліричного “я”, тому їх, попри різну рецепцію, слід вивчати такими, якими вони є [9, 14].

Визнаючи неповторність кожного жанрового різновиду лірики, необхідно бачити в них споріднені або аналогічні властивості, їх спільні та відмінні ознаки, стежити, щоб жоден різновид не випав із типологічного ряду, не був витиснений на його маргінеси, як це сталося з еротичною лірикою. Важливе при цьому не тільки рівнопокладення жанрових різновидів, а й співвіднесення

варіантів лірики з її родовим інваріантом як конкретного, особливого із загальним, урахування диференційних ознак кожного складника. Типологічну схему зазвичай використовують для зручності літературознавчого аналізу, для виявлення подібних і відмінних ознак перелічених жанрових різновидів; адже не просто зрозуміти специфіку еротичної лірики, яку, не враховуючи ідіографічної специфіки, часто, зокрема в новітній світовій поезії, тлумачать як синонім інтимної та любовної [див.: 6]. Кожна з них має власні особливості, зумовлені в українському просторі “філософією серця”. Запевнення, ніби українці в сердечних почуттях були здавен стовідсотково “цнотливими” (М. Томенко, “Теорія українського кохання”), спростовує народна творчість, так звані “сороміцькі пісні”, уміщені у збірниках “Бандурка” (К., 2001) в упорядкуванні М. Сулими, “Українські сороміцькі пісні” (Харків, 2003) в упорядкуванні М. Красикова. Свого часу М. Грушевський зумів об’єктивно розглянути це делікатне питання в розділі “Поезія подружжя” першого тому своєї “Історії української літератури”.

Любовна лірика відображає настрої закоханих, еволюцію сердечних переживань від перших захоплень, ідеалізацій та злетів до розчарувань, ревнощів, зради, часто переходить від безпосередніх рефлексій до усвідомлення універсального сенсу любові в людському житті. Натомість інтимна лірика має ширше смислове значення, охоплює душевні взаємини не лише між закоханими, а й між батьками й дітьми, братами й сестрами, родичами, друзями, стосується особистих авторефлексій того чи того поета, що можуть подеколи називатися нарцисизмом. З обома жанровими різновидами іноді ототожнюють лірику як родову категорію, адже вона задовольняє потребу поета в саморозкритті власної душі, настроїв серця [7, 417]. Любовна лірика, своєю чергою, ускладнена внутрішнім розгалуженням на такі жанрові різновиди, як платонічна та еротична любовна лірика. Платонічна любовна лірика схильна до ідеалізації коханої жінки або чоловіка, чистих почуттів, невіддільних від замилювання, насолоди від споглядання краси, а також від страждання, усвідомлення драми душевного світу, протистояння життя і смерті. Створилося враження, ніби вона заснована в поезії трубадурів із їхнім культом Дами Серця. Насправді платонічна лірика сформувалася під впливом філософії неоплатонізму та східної традиції, зокрема суфійського уявлення про любов, трактовану як злиття душ, а не тіл, тому земне сердечне переживання відкривало шлях до божественної істини, відображаючись лише в символічній еротичній образності. Очевидно, культ Прекрасної Дами як ідеальної жінки склався в куртуазній літературі під впливом культу діви Марії й еротичних мотивів орієнтальної лірики, яка стала відомою європейцям після хрестових походів. Найповніше можливості цього жанрового різновиду розкрилися у стильовій течії петраркізму, започаткованій двома циклами “Канцоньєре” Ф. Петрарки, що продовжили традицію трубадурів і “Vita nova” Данте Аліґ’єрі, вплинули на європейську поезію, зокрема українську (В. Сосюра, В. Свідзінський, В. Симоненко та ін.), ставши основою розмаїтих модифікацій ідеальної любові, “еротичного ідеалізму”, різко протиставленого земній любові, трактованій недосконалою, іноді трагічною в земному світі. Семантичне й екзистенційне їх розмежування переросло в нездоланну прірву, у хворобливий вертеризм, у рефлексії романтизму, коли об’єкт кохання перетворюється на вершину всіх чеснот, образ відривається від оригіналу настільки, що паралізує волю закоханого, який переживає не так сердечні реалії, як власне уявлення про них, схоже на вигадку, мрію, боїться зруйнувати свій ідеал. Згодом ця тенденція була втілена в образ Прекрасної Дами О. Блока, Блакитної Панни М. Вороного та ін. Платонічна лірика вражає своєю елегантністю, шляхетністю, вишуканістю високих почуттів, але без чуттєвості,

без людського тіла й радісної, світлої любові, без реального буття тілесної людини в усій її повнокровній фактурі.

Еротична лірика порівняно із платонічною, “благородною” перебувала в напівпривілейованому стані, зазнавала різних кривотлумачень, викликала асоціації з уявленнями про відвертий секс, порнографію, перекривалася непристойними анекдотами, заповнювалася довільним змістом. Можна таку тенденцію відвертого чи прихованого упередження пояснювати різними комплексами “паралітичної дії, які не дають простору для гармонійного розвитку кожної окремої особистості”, намаганням “нав’язати поезії конкретне обмежене коло тем”, але вона не має “терпіти навколо себе жодного кола, яке б її обмежувало. І навіть якщо таке коло наполегливо нав’язують, то поезія його розриває” [див.: 6].

Якось забулося, що еротика в адекватному розумінні цього слова здавна була об’єктом філософських роздумів про творчу основу світобуття, про культурний феномен, тісно пов’язаний не лише з інтимними зв’язками протилежних статей. У ній закладено міжособистісні зв’язки й соціальної, і водночас природної людини, здатної до глибоких тілесних і духовних переживань, якнайповніше відображених у міфах, фольклорі й художній літературі, тому варто знову наголосити: еротична лірика невід’ємна від соціальної або натурфілософської проблематики, яку розкриває лірика громадянська, пейзажна й філософська.

Окремі спроби неупередженого осмислення еротики в художніх творах спостерігаються в сучасному літературознавстві. Так, у “Літературознавчій енциклопедії” Ю. Коваліва наведено статтю про еротичну лірику, яка “безпосередньо охоплена пристрастю невтоленого лібідо, діонісійським шалом тілесного вчування”, окреслено її відмінність від близької їй любовної [4, 347]. Розглядаючи антологію “Літургія кохання”, вказуючи на “розміту грань” між любовною та еротичною лірикою, І. Лучук цілком слушно зауважив, що “erotична лірика є відвертішою від лірики любовної та базується не лише на емоційному сприйнятті об’єкта бажань, а й на тілесних відчуттях, перепланих у слово” [5, 9].

Усі без винятку жанрові різновиди лірики, в основі яких лежить відношення ліричного суб’єкта і об’єктивного світу, тісно пов’язані з ліричним змістом, мають стати стилетворчим фактором при формуванні родового стилю лірики. Труднощі аналітичного процесу полягають у тому, що “іноді не легко відповісти, що ми вивчаємо”, з’ясувати межі даного дослідження; адже виявлений жанр вказує не на них, а на загальне уявлення про нього, на низку його другорядних визначень, не завжди адекватних сутності предмета наукового вивчення [9, 5]. Спостереження Л. Фрізмана досить точно передає непевний стан осмислення еротичної лірики, котра потребує визнання як повноцінний жанровий різновид родової категорії – лірики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гинзбург А. О лирике. – М., 1974. – 407 с.
2. Качуровський І. Генерика і архітектоніка. – Кн. 2. – К., 2008. – 375 с.
3. Качельсон А. Поезія – мистецтво високе. // *Дніпро*. – 1999. – № 2. – С. 132-140.
4. *Літературознавча енциклопедія*: У 2 т. / Автор-укладач Ю.І. Ковалів. – К., 2007. – Т. 1. – 607 с.
5. Дубянська Г. Многоликая лирика (о художественном многообразии лирической поэзии). – М., 1990.
6. Лучук І. Літургія кохання // *Львівська газета*. – 2007. – 13 вересня.
7. Подольський Ю. Лирика // *Словарь литературных терминов*: В 2 т. – М.; Ленинград, 1925. – Т. 1. – С. 407-414.
8. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): Підручник для гуманітаріїв. – К., 1997. – 448 с.
9. Фризман А. Жизнь лирического жанра. – М., 1973.
10. Хализев В. Теория литературы. – М., 1999. – 398 с.